

Perusopetuksen kuuntelukasvatus osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuuksien lisääjänä

Olli-Taavetti Kankkunen

Väitöskirjatutkimuksessani vuonna 2018 olen rakentanut kokonaisuuden perusopetuksen kuuntelukasvatukselle. Tutkimukseni lähtökohdat ovat pääosin pragmatistisessa musiikkikasvatusfilosofiassa ja sen sosiokonstruktivistisissa lähtökohdissa. Rakentamalla kuuntelukasvatuksen pragmatistista teoriaa pyrin osoittamaan kuuntelun merkityksen koulun arjessa, kasvatuksessa ja oppimisessa.

Yhdistän työssäni kulttuurisen äänimaisematutkimuksen kasvatukseen ja erityisesti musiikkikasvatuksen tutkimukseen. Kuuntelukasvatuksen jäsenyydessä sovellan äänimaisematutkija Barry Truax'in (2001) akustisen kommunikaation teoriaa, jonka mukaan kuuntelukasvatus voidaan jakaa puheen, musiikin ja äänimaiseman kuuntelukasvatukseen.

Perusopetuksen yhteisöllisen kuuntelukasvatuksen jäsenyys perustuu näemykseen inhimillisestä akustisesta kommunikaatiosta kaikille tarpeellisenä elämäntaitona ja osallistavana dialogina, joka on yhteisöllistä, kehollista ja eettistä toimintaa. Akustisen kommunikaation teoriaan, kulttuuriseen äänimaisematutkimukseen (Uimonen 2005), musiikkisosiologiaan (DeNora 2000) sekä puheen kuuntelun tutkimukseen (esim. Wolvin 2010) tukeutuen voidaan väittää, että kuuntelulla on äänen välityksellä tapahtuvassa inhimillisessä viestinnässä keskeinen rooli. Äänimaisematutkijoiden (esim. Uimonen 2005; Kytö 2013) mukaan kuuntelulla on tärkeä rooli myös yksilöiden ja yhteisöjen ympäristösuhteen muodostumisessa, muokkaamisessa sekä oman tilan hallinnassa.

Tutkimukseni ydinkäsite on *äänellinen toimijuus*, joka tarkoittaa äänellisen toimijan eli kuuntelijan ja/tai äänentuottajan kykyä toimia akustisen kommunikaation erilaisissa tilanteissa. Sillä, miksi ja miten esimerkiksi kuuntelija toimii yhteisössä, on useimmiten myös eettisesti arvioitavia vaikutuksia. Näin ollen tarvitaan yhteiseen hyvään tähtäävää *eettistä äänellistä toimijuutta*, joka nojaa ymmärrykseen äänellisen toiminnan vaikutuksista.

Yhteisöllisen kuuntelukasvatuksen lähtökohdat perusopetuksessa

Kuuntelun tietoisien harjaannuttamisen tarve sekä subjektiivisesti koetun että yhteisesti jaettavan kulttuurisen ymmärryksen tuottamisessa on vahva argumentti kuuntelukasvatuksen järjestämiselle. Suomessa perusopetus vastaa kai-

kille tarpeellisten tietojen ja taitojen opettamisesta. Perusopetuksen kaikkien oppiaineiden opetus palvelee vuorovaikutus- ja yhteistyötaitojen oppimista. Näin ollen on perusteltua järjestää kuuntelukasvatusta nimenomaan perusopetuksessa, joka tavoittaa vuorollaan jokaisen ikäluokan kaikki oppijat.

Kuuntelu ja kuuntelemisen opetus nivoutuvat erottamattomasti perusopetuksen jokaisen kolmen osa-alueen eli opetus- ja kasvatustehtävän, yhteiskunnallisen tehtävän ja kulttuuritehtävän tukemiseen ja hoitamiseen. Kasvatettavan kasvu itsenäiseksi, vastuulliseksi äänelliseksi toimijaksi sisältää ajatuksen kasvusta tasaveroiseksi ja päteväksi kommunikoijaksi (ks. POPS 2014, 20–22).

Perusopetuksen yhteiskunnallisen tehtävän, sekä yksilön että yhteisön hyvään pyrkivän kasvatustavoitteen mukaisesti, kuuntelukasvatuksen tehtävänä on kasvattaa oppilaita eettisesti vastuukykyisiksi yhteiskunnan jäseniksi (POPS 2014, 19). Myös perusopetuksen kolmannen päätavoitteen, sivistyksen, tasa-arvoisuuden ja elinikäisen oppimisen edistäminen edellyttävät dialogisen kuuntelutaidon opettamista. Samalla kuuntelukasvatus voi edistää yhteisön tasa-arvoista kommunikaatiota.

Kuten vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa painotetaan, *puheen kuuntelukasvatuksessa* korostuu kaikkien vuorovaikutukseen osallistuvien keskinäinen kunnioitus. Kuulluksi tulemisen merkityksessä tämä tarkoittaa jokaisen yksilön – yhtä lailla niin kuulevan kuin kuuron – näkökulmasta aitoa vuorovaikutusta, dialogia ja kuunneltavan eli toisen ihmisen huomioonottamista. Globaalin vuorovaikutuksen ja monikulttuurisuuden lisääntymisen myötä suomalaisessa yhteiskunnassa kasvaa erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien keskinäisen kuuntelun tarve.

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden (2014) mukaan koulutuksellisesta tasa-arvosta, opetuksen saavutettavuudesta ja esteettömyydestä on pidettävä erityistä huolta (POPS 2014, 18; myös Ikäheimo 2009). Samoin kuuntelukasvatusta tulee kehittää inklusiivisen kasvatuksen periaatteiden mukaisesti. Demokraattisen kouluyhteisön edellytyksenä on, että kaikilla on yhtäläinen oikeus osallistua äänelliseen vuorovaikutukseen kuuntelun edellytyksistä ja pätevyydestä riippumatta. Näin toimimalla voidaan konkreettisesti vahvistaa sekä yhteisöllisyyttä että yhteisön jokaisen jäsenen henkistä hyvinvointia.

Musiikin kuuntelukasvatuksessa tarkastellaan kokonaisvaltaisesti paitsi erilaisia tapoja kuunnella, myös oppilaan auditiivista ympäristöä ja kulttuuria, jossa elämme. Medioituminen, digitaalisten viestintäteknologioiden ja -sisältöjen kasvava läsnäolo lasten ja nuorten arjessa, ubiikin eli jokapaikkaisen musiikin yleistyminen (ks. Kassabian 2013), uusien kuuntelulähteiden ja -välineiden käyttöönotto sekä kuuntelutilanteiden muuttuvat sosiaaliset käytännöt saattavat perusteellisesti vaikuttaa kuuntelutapoihin.

Musiikin kuuntelukasvatukseen liittyy myös eettinen ulottuvuus, joka ei ole palautettavissa vain musiikillisten käytäntöjen piirissä tapahtuvaan tekniseen harjaantumiseen (ks. Väkevä 2004, 343). Musiikillinen kasvu edellyttää eettistä harjaantumista ja totuttujen toimintatapojen kyseenalaistamista. Näin ollen musiikkikasvatuksessa on syytä pohtia paitsi äänen kulttuurisia merkityksiä, myös äänellä vaikuttamisen ehtoja yhteisössä.

Äänimaiseman kuuntelukasvatuksen tarkoituksena on auttaa ja rohkaista koulujen oppilaita ja lopulta koko väestöä kuuntelemaan tarkemmin ja kriittisemmin akustisen ympäristön ja yhteisön ääniä (Schafer 1994, 17–18). Tavoitteena on yksilöiden ja yhteisöjen kuuntelutaidon sekä ympäristötietoisuuden ja vastuullisen toiminnan edistäminen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin nivotut kuuntelukasvatuksen tavoitteet voidaan jäsentää yhtenä kokonaisuutena perusopetuksen laaja-alaisen osaamisen avulla (POPS 2014, 20–24). Seitsemästä osa-alueesta muodostuva tiedon- ja taidonalat ylittävä ja yhdistävä eli laaja-alainen osaaminen tarkoittaa kykyä ”käyttää tietoja ja taitoja tilanteen edellyttämällä tavalla”.

Kuuntelukasvatuksen kolmen ensimmäisen laaja-alaisen osatavoitteen perusajatuksena on, että oppilaat oppivat kohtaamaan arvostavasti muut ihmiset (POPS 2014, 19–22). Koska kaikissa akustisen kommunikaation järjestelmissä kuuntelun dialogisuus on varmin tie kommunikaation onnistumiseen (ks. Burbules 1993), voidaan toisen huomioonottamisen oppimista pitää kuuntelukasvatuksen tärkeimpänä, vaikkakin haasteellisena tavoitteena.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 19–20, 23) ennustetaan, että eettinen kuuntelutaito tulee tulevaisuudessa edelleen korostumaan laaja-alaisen taito- ja tietokokonaisuuksien hallinnassa ja käytössä. Oppilaita on siis ohjattava paitsi etsimään uutta tietoa, myös ”kuuntelemaan toisten näkemyksiä” ja tarkastelemaan kriittisesti omia ajattelu- ja toimintatapojaan (emt., 20–21). Edellä olevan perusteella kuuntelukasvatuksen ensimmäisenä, *ajattelun ja oppimaan oppimisen* tavoitteena on, että kasvatettava äänellisenä toimijana 1) motivoituu toimimaan eettisesti ja vuorovaikutteisesti, 2) tuntee ja sisäistää vuorovaikutuksen ja kontekstissa toimimisen säännöt, ymmärtää siihen liittyvät tiedolliset sisällöt sekä 3) osaa toimia taitavasti motivaationsa, tietojensa ja eettisen harkintansa pohjalta.

Edelliseen tavoitealueeseen kiinteästi liittyen kuuntelukasvatuksen toisena, *kulttuurisen osaamisen, vuorovaikutuksen ja ilmaisun* laaja-alaisena tavoitteena on, että oppilaat oppivat tunnistamaan ja näkemään ympäristön kulttuuriset kielelliset, uskonnolliset ja katsomukselliset merkitykset perustaltaan myönteisenä voimavarana (POPS 2014, 21). Kuuntelukasvatus voi tukea myös oman kulttuuri-identiteetin syntymistä sekä suvaitsevaisuutta, toisten kulttuurien hyväksymistä ja kunnioittamista, jotka ovat tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen perustuvan kommunikaation edellytyksiä.

Kuuntelukasvatuksen kolmantena, *itsestä huolehtimisen ja arjen taitojen* laaja-alaisena tavoitteena on kasvattaa oppilaat huomaamaan ihmissuhteiden ja keskinäisen huolenpidon merkitys (POPS 2014, 22). Esimerkiksi empaattisessa kuuntelussa oppilas voi konkreettisesti huomata riippuvuutensa muista ihmisistä sekä sen, kuinka hän voi vaikuttaa toiminnallaan niin omaan kuin toistenkin hyvinvointiin. Näin ollen kuuntelun oppiminen tukee oppilaiden elämänhallinnan perustaitoja ja valmiuksia, jotka liittyvät terveyteen, hyvinvointiin, turvallisuuteen ja arjenhallintaan.

Neljäntenä kuuntelukasvatuksen tavoitteena on tukea monilukutaidon opetusta osana koulun laaja-alaisen osaamisen opetusta (ks. POPS 2014, 17, 22).

Kuuntelukasvatuksen tavoitteena *monilukutaidon hallinta* tarkoittaa, että äänellinen toimija pystyy ottamaan vastaan ja välittämään viestejä esimerkiksi puhutussa, audiovisuaalisessa tai digitaalisessa muodossa.

Tähän liittyen kuuntelukasvatuksen viidennessä laaja-alaisessa tavoitealueessa, *tieto- ja viestintäteknologisessa osaamisessa* keskitytään monilukutaidon välineisiin (emt., 23). Kuuntelukasvatuksen tavoitteena on opastaa oppilaita hahmottamaan digitaalisen median merkitys ihmisten arjessa vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen välineenä. Se merkitsee, että kasvatettavat oppivat hahmottamaan paitsi viestintäteknologian mahdollisuuksia, myös riskejä globaalimailman kansainvälisessä vuorovaikutuksessa.

Kuuntelukasvatuksen kuudes laaja-alainen osa-alue, *työelämätaidot ja yrittäjyys* asettaa tavoitteet työelämässä tarvittavalle kuuntelulle. Teknologisen kehityksen ja talouden globalisoitumisen myötä työn luonne ja ammattivaatimukset ovat alttiina muutoksille (Merilampi 2014, 15, 64). Kuuntelukasvatuksen tavoitteena on vastata muuttuvassa maailmassa ammatillisen osaamisen vuorovaikutus- ja yhteistyötaitojen perusvaatimuksiin, kuten keskustelu- ja neuvottelutaitojen oppimiseen (ks. POPS 2014, 23; myös Jääskeläinen ja Repo 2011).

Viimeinen, seitsemäs kuuntelukasvatuksen laaja-alainen tavoite, *osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuus* kiinnittää kuuntelukasvatuksessa huomion kuuntelun merkitykseen yhteiskunnallisessa osallistumisessa ja vaikuttamisessa sekä ympäristön kestävä tulevaisuuden rakentamisessa. Pyrittäessä reflektiivisen moraalisen harkintakyvyn edistämiseen, kuuntelukasvatuksen tavoitteena on, että oppilaat oppivat tekemään äänelliseen toimintaan liittyvät eettiset päätökset vapaaehtoisesti, motivoituneesti ja tilannekohtaisen tiedon kriittiseen arviointiin perustuen.

Tutkimuksen merkitys

ArtsEqual-hankkeeseen kuuluvassa tutkimuksessani esitän, että perusopetuksen kuuntelukasvatuksessa tulee painottaa kulttuurista ja yhteiskunnallista osallisuutta sekä kaikkien mahdollisuutta osallistua tasa-arvoisesti yhteisön toimintaan. Kuuntelukasvatus vahvistaa kansalaisten kriittistä, aktiivista ja vastuullista äänellistä toimijuutta sekä edistää yksilöiden ja yhteisöjen kykyä kuunnella tarkemmin toisiaan ja ympäristöään. Äänellisen toimijuuden vahvistaminen puolestaan luo edellytyksiä henkilökohtaisen ja yhdessä koetun hyvinvoinnin vahvistumiselle.

Tutkimukseni perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että kuuntelukasvatus palvelee kuuntelun yhteisöllisen ja eettisen merkityksen tiedostamista koulun ja oppilaiden arjessa, kasvatuksessa ja oppimisessa. Koska tavoitteena on kouluttaa äänellistä kulttuurista, ääniympäristöä ja sen toisia toimijoita ymmärtäviä äänellisiä toimijoita, maailman muuttajia, kuuntelukasvatus voi paitsi tukea perusopetuksen kulttuurisen tehtävän hoitamista, myös olla uudistamassa yhteiskunnan sivistysperustaa.

Tutkimus tuo esille kuuntelun merkityksen perusopetuksen laaja-alaisen osaamisen kaikilla osa-alueilla. Kuuntelukasvatuksen tutkiminen pelkästään musiikkikasvatuksen lähtökohdista ei siis riitä, vaan aihetta on lähestyttävä monitieteisesti ja eri oppiaineiden näkökulmasta.

Lähteet

- Burbules, Nicholas. 1993. *Dialogue in Teaching. Theory and Practice*. New York & London: Teachers College Press.
- DeNora, Tia. 2000. *Music in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ikäheimo, Heikki. 2009. "Personhood and the Social Inclusion of People with Disabilities: A Recognition-theoretical Approach". Teoksessa *Arguing about Disability: Philosophical Perspectives*, toim. Kristjana Kristiansen, Simo Vehmas ja Tom Shakespeare, 77–92. London & New York: Routledge.
- Jääskeläinen, Liisa ja Repo, Tarja, toim. 2011. *Koulu kohtaa maailman: Mitä osaamista maailmankansalainen tarvitsee? Oppaat ja käsikirjat 2011:16*. Helsinki: Opetushallitus.
- Kankkunen, Olli-Taavetti. 2018. *Kuuntelukasvatus suomalaisessa perusopetuksessa – kohti yhteisöllistä äänellistä toimijuutta*. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia. Studia Musica 75. Helsinki: Unigrafia.
- Kassabian, Anahid. 2013. *Ubiquitous Listening. Affect, Attention, and Distributed Subjectivity*. Berkeley: University of California Press.
- Kytö, Meri. 2013. *Kotiin kuuluvaa. Yksityisen ja yhteisen kaupunkiäänitilan risteymät*. Itä-Suomen yliopisto. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 45.
- Merilampi, Ritva-Sini. 2014. *Mediakasvatuksen perusteet*. Helsinki: BTJ Kustannus.
- POPS. 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Määräykset ja ohjeet 2014: 96. Helsinki: Opetushallitus.
- Schafer, R. Murray. 1994. "The Soundscape Designer". Teoksessa *Soundscapes: Essays on Vroom and Moo*, toim. Helmi Järviluoma, 9–18. Tampere University, Department of Folk Tradition 19 & Institute of Rhythm Music A2.
- Truax, Barry. 2001. *Acoustic Communication*. Wesport: Ablex Publications.
- Uimonen, Heikki. 2005. *Ääntä kohti. Ääniympäristön kuuntelu, muutos ja merkitys*. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 1110.
- Väkevä, Lauri. 2004. *Kasvatuksen taide ja taidekasvatus. Estetiikan ja taidekasvatuksen merkitys John Dewey'n naturalistisessa pragmatismissa*. Acta Universitatis Ouluensis. Scientiae Rerum Socialium E 68.
- Wolvin, Andrew, toim. 2010. *Listening and Human Communication in the 21st Century*. West Sussex: Wiley-Blackwell.

MuT Olli-Taavetti Kankkunen (olli-taavetti.kankkunen@staff.uta.fi) on Tampereen yliopiston normaalikoulun musiikin lehtori ja musiikkikasvatuksen tutkija.